

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**2024
Астана**

УДК 001

ББК 72

G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001

ББК 72

G99

ISBN 978-601-7697-07-5

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2024**

Нарраталогиялық ауқымда көркем таңба ретінде мотив семиотикалық талдаудың семантикалық, синтактиктік және прагматикалық аспектіде классикалық үштік дәстүріне сай қарастырылады.

Оқиғамен қатар баяндау да нарративті поэтиканың поэтикасының негізгі категориясы болып табылады. Бұл түсінікті қарапайым түрде оқиғаның мазмұндалуымен байланыстырып «оқиғаны баяндау», - деп айтуға болады.

Оқиғаны өзінің қарапайым түсінігінде маңызды көзқарасты анықтау үшін нақты ситуацияның өзгерісімен қиюластыруға болады. Нарративте оқиға түпкілікті қалыптасады, қолма-қол туындайтын оқиға ережеге сәйкес айтылып қойған түрде көрінеді, ал оған сәйкес көзқарас кейіпкердің немесе баяндаушының бүкіл позициясының мағынасымен байланысты, сондай-ақ автор мен оқырманның да позициясымен сәйкес келеді.

Жинақтай айтқанда, мотивті талдау қазіргі әдебиеттануда түрлі тәсілдермен жүзеге асырылып, жаңа тұжырымдардың тууына негіз болуда. Мотивтің лейтмотивтік құрылымды тудыруы, постмодернизм әдебиетінде интермәтін тұрғысынан мәтін ішіндегі өзге мәтін бөлшегі ретінде танылуы, символ әрі таңба ретіндегі семиотикалық интерпретациясы, сюжеттік байланысты жүйелеуі қазіргі әдебиеттанудың өзекті әрі жаңашыл бағыттарына жол ашуда.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қасқабасов С. Таңдамалы. 2-том. Астана: «Фолиант», 2014. – 344 с.
2. Бабалар сөзі: Жүз томдық. Т. 75: Батырлық ертегілер. Астана: «Фолиант», 2011. – 472 б.
3. Бабалар сөзі: Жүз томдық. Т. 74: Қиял-ғажайып ертегілер. Астана: «Фолиант», 2011. – 472 б.
4. Жеменей И., Қанашаева Г. Әдебиеттегі мотив: таным мен пайым// ҚазҰУ Хабаршысы. Шығыстану сериясы. №2(89) 2019. Б. 89-96.
5. Гаспаров Б.М. Литературные лейтмотивы. Очерки по русской литературе XX века. Москва: Наука. Издательская фирма «Восточная литература», 1993. – 304 с.
6. Зыховская Н.Л. [Лейтмотив в ряду других общесемиотических концептов](#) // Вестник Челябинского университета. №1, 2000. Стр 87-96.
7. Мелетинский Е. М. О литературных архетипах / Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 1994. –136 с. (Чтения по истории и теории культуры. Вып. 4).
8. Бабалар сөзі: Жүз томдық. Т. 34: Батырлар жыры. Астана: «Фолиант», 2006. – 384 б.
9. Бабалар сөзі: Жүз томдық. Т. 35: Батырлар жыры. Астана: «Фолиант», 2006. – 392 б.
10. Тюпа В.И. Тезисы к проекту словаря мотивов // Дискурс. №2'96. Новосибирск, 1996. С.52-55.

ӘОЖ 808.1

«ҚЫЗ ЖІБЕК» ФИЛЬМІНДЕГІ САЛТ-ДӘСТҮР ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТ

Койшугулова Мариям Нуртаевна
mariamo4kaa777@gmail.com

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті қазақ тілі және әдебиет
мұғалімі мамандығының I курс студенті
Ғылыми жетекші: PhD, доцент м.а. Г.С.Касбаева

Мәдениет – адамның өз қолымен, ақыл-ойымен жасағандары және жасап жатқандарының бәрін түгел қамтиды. Мәдениет пен салт-дәстүр бір-бірімен тығыз қарым-қатынаста. Өмірде олар бір-бірін толықтырып, өскелең ұрпаққа үлкен тәрбиелік бағыт береді. Қазақ әдебиетінде кең ауқымды мағыналық шығармалар бар. Соның қатарынан «Қыз Жібек» шығармасын қарастырғым келеді. Бұл шығармаға арқау болған екі жастың және ауыл өміріне байланысты тіпті фильм түсірілген. Режиссер Сұлтанмахмет Қожықов бұл фильмде қазақ халқының тағдырын ғана түсірмей, сонымен ел-жұртты бірлікке шақырып, қазақ халқының әдет-ғұрпы мен салт-дәстүрін көрсетуге ұмтылды. Әр сюжет өзінің ерекше көрінісімен

ерекше. Қазақ кино өнерінің төлқұжатына айналған фильм 1970 жылы Қазақфильм студиясында жарық көрген. Фильм сюжеті мен ондағы кейіпкерлердің ұлттық киімдері, қазақы болмысы көптеген көрермендердің оң бағасын алған, тіпті оның жарық көргеніне ғасырдан асса да қазақ мәдениетінің сақталуына зор үлес қосқан еңбек деп айта аламыз.

"Қыз Жібек" фильміндегі басты идея - қазақ халқының біртұтас және бұзылмайтын ұлтқа бірігуі. Күн, балалар, қатты күлкіден басталатын бұл таңғажайып әлемде бәрі достық қарым-қатынаста, сұлулық, ақыл мен үйлесімділік ажырамас жерде, бүкіл ауылға қуанып, қайғырады, онда адамдар бір жерден екінші жерге көшіп, бір-біріне жақын және қымбат болады. Адам табиғатқа жақын және онымен және басқа да жоғары күштермен үйлесетін бұл әлем "көшпенділік" деп аталады.

Фильмнің сюжеті махаббат, бейбіт өмір үшін күрес және келісімді бейнелейтін Аққулар басты рөлді сомдайтын прологтан және жаугершілік заманның жерді қорғау, сақтау, ру абыройы үшін күресуден басталады. Баланың жылауы, домбыраның әуені, туған жер туралы ән естіледі. Ошақтың құлауын бейнелейтін "бесік" және киіз үйдің шаңырағы сынған бесік көрінеді. Қызыл құмдар, балбалдар пайда болады. Тас мүсіндер және қаза тапқандар үшін аза тұтатын адамдар көрініс табады. Мұның бәрі Жақсылық пен Жамандықтың мәңгілік бейнесі ретінде көпсетілген. "Қыз Жібек" фильмі Қыз Жібек пен Төлегеннің махаббат хикаясы ғана емес, сонымен қатар қазақ мәдениеті мен дәстүрін зерделеу. Ол қазақ халқының терең мәдени құндылықтарын бейнелейтін түрлі-түсті салт-жоралғылар мен рәміздерді көрсетеді. Фильмде мереке мен қуаныш атмосферасын қалыптастыратын қазақ халық музыкасы мен биінің элементтері бар. Белгілі киносыншы Қабыш Сиранов фильмнің өмір мен өлімді күрт салыстыратын прологы картинаның жалпы ниетін түсінудің кілті екенін атап өтті. Фильм адамдарға мейірімділікті сақтау және сүйіспеншілікке ұқыпты қарау туралы ескертеді.

"Қыз Жібек" фильмінде көшпенділер мәдениетінің байлығын бейнелейтін түрлі қазақ салт-дәстүрлері ұсынылған. Жалпы фильмнің «Сүйінші», «Бата», «Қалындық ойнау», «Түс көру», «Арыздасу», «Естірту», «Жұбату», «Жоқтау», «Әмеңгерлік» секілді салт-дәстүр көрінісін көреміз. Одан кейін "қыз қуу", "алтыбақан", "айтыс" сияқты түрлі ойындармен сүйемелденетін дәстүр жоралғылары да бар. Солардың кейбір түрлеріне тоқталып өтсем...

«Қыз көру» салты, кейде «қыз таңдау» деп те аталады. Салт бойынша белгілі кісілердің балалары немесе өнерпаздар, сал-сері жігіттер өзіне лайық қыздарды ел ішінен өздері таңдаған. «Пәлен жерде жақсы қыз бар» дегенді естіген жар таңдаған жігіттер өнерлі дос-жолдастарын ертіп қыз аулына барады. Қазақта «Қызды кім көрмейді, қымызды кім ішпейді» деген мақал қыз іздеген жігіттерге жол ашады. Ондай жігіттерге ешкімнің наразылық білдіруге, тосқауыл жасауға қақысы жоқ. Керісінше жігіттерді салтанатпен қарсы алған. Демек, жігіт пен қыз бір-бірін ұнатқан жағдайда да құдалық жолы жасалған. Олай болса, бұрын да қыз-жігіттің ұнатып, сүйіп қосылған кездері болған. Әрине, қазақ салтында «қыз көру» үнемі бола бермеген. Оған аты белгілі адамдардың балалары мен жігіттердің ғана қолы жеткен. Біздің жағдайымызда Төлеген өзіне асыл жар іздеп, Қаршығадан Қыз Жібек туралы естіп, артынан ілеседі. Арыздасу-бұл өмірден өтіп бара жатқан адам соңғы сағатында туған – туысқандарымен, бала-шағасымен соңғы рет тілдесіп, олармен қоштасады. Қатесі болса кешірім сұрайды. Аманатын кейінгілерге айтып кетеді:

Еш жаманға қор қылмай,

Өзің бір алып сүйгейсің.

Әуелеп ұшқан алты қаз,

Етің шекер, сорпаң бал.- депті Төлеген соңғы демі қалғанда. Яғни осы арыздасу айту нәтижесінде аманатты бағалап, оны қор қылмау керектігін соңғы тілегі ретінде айтқан. Фильмде орын алған салттың тағы бір түрі «Жоқтау». Қазаға ұшыраған адамның артында қалған жақындарының қайғылы сарынмен айтатын зары, мұң сөзі:

«Жайықтың суы ылай –ай,

Көр болды көзім жылай –ай.

Төлеген сынды мырзадан,

Айырдың өзің, құдай-ай...

Фильм сонымен қатар қазақ мәдениетіндегі жылқылардың маңыздылығын көрсетеді. Жылқылар көшпенділердің өмірінде маңызды рөл атқарады және фильмде жылқылардың әртүрлі тұқымдары бар. Бұл қазақ мәдениетінің байлығын көрсетіп қана қоймай, көрермендерге көшпенділер өмірінің атмосферасына енуге мүмкіндік береді. Қазақтар-белгілі бір қоғамдық тәртіпте өмір сүрген ең мәдени және дамыған халықтардың бірі. Фильмде үш жүз бар - ұлы, орта және кіші, олардың әрқайсысының өз ұрпақтары бар. Фильм қазақ халқының өмірінің әлеуметтік және саяси аспектілерін, соның ішінде билер жиналыстары мен ақсақалдар қабылдаған шешімдерді көрсетеді. Қазақтардың мәдени мұрасының көрнекі мысалы, халық данышпаны - жырау. Фильмде оның рөлі Төлегеннің досы Шегеге арналған. Жырау бүкіл халықтың пікірін білдіре отырып, маңызды әлеуметтік және моральдық мәселелерді қозғайды. Оның лирикалық аңыздарында тек жыраудың ғана емес, бүкіл қоғамның сезімдері мен эмоциялары көрініс табады.

Қорыта келе, "Қыз Жібек" фильмі Махаббат тарихы мен қаһармандық оқиғаларды ғана емес, сонымен қатар қазақ мәдениеті мен тарихын зерттеу үшін маңызды дереккөз бола отырып, қазақтың әдет-ғұрыптары, салт-дәстүрлері мен мәдени ерекшеліктерінің кең ауқымын ұсынады. Фильм шыққаннан бері көп уақыт өтсе де, ол әлі де көрермендер арасында танымал. "Қыз Жібек" - бұл кинематографиялық шедевр ғана емес, сонымен қатар қазақ мәдениеті мен дәстүрлерін түсінудің маңызды көзі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Турсунов Е. Д. Древнетюркский фольклор: истоки и становление. - Алматы: «Дайк-Пресс», 2001.
2. Безертинов Р. Н. Тенгрианство – религия тюрков и монголов. -Казань: Слово, 2004.
3. Мурад Аджи. Европа. Тюрки. Великая степь.- М., 2004.
4. Аманов Б., Мухамбетова А. Казахская традиционная музыка и XX век. -Алматы: «Дайк-Пресс», 2002.
5. Нарымбаева А. К. ТУРАН – Колыбель древних цивилизаций. -Алматы, 2009.
6. Козыбаев М. К., Аргынбаев Х. А., Муканов М. С. Казахи. Историко-этнографическое исследование. -Алматы: Казахстан, 1995.

ӘОЖ 02.17

І.ЖАНСҮГІРОВТІҢ «ҚҰЛАГЕР» ПОЭМАСЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ БОЛМЫС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІНІҢ ТІЛДІК СИПАТЫ

Құнанбайқызы Аида

Aidajk02@gmail.ru

«І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті» КЕ АҚ, Қазақ тілі мен әдебиеті БББ, 2 курс
Ғылыми жетекші: Л.А.Чалтикенова

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, ф.ғ.к.

lyazzat.chaltykenova.59@mail.ru

Жылқы малы - жеті қазынамыздың төрінен орын алған төрт түлігіміздің бірі. Қазақ халқы қашан болмасын жүйрік атты ер жігіттің қанаты деп қадір тұтқан, киелі санаған. Сондықтан Ілияс Жансүгіров «Құлагер» поэмасында:

«Тұсында **сері** болсын, пері болсын,

Ұнайды өмірімен Ақан маған» [1] - деп

Ақан сері Қорамсаұлы мен жан серігі Құлагер туралы жазады.

Сал-серілік қазақ болмысының бір қырын көрсететін ерекше өнер. Сал-серілік кез келген адамға бітпейді. Ол халық сөзімен айтқанда, «сегіз қырлы, бір сырлы» өнері мен өмірі бір арнада тоғысқан тұлға бойынан табылады.

«Ортасын олқы көрген бұл да дара,